

A világ így megyen.

Valamennyire emberi emlékezetünk az időknek régiségébe felmehet, tudósok, bölcsek, szentek írják, hirdetik, állítják, hogy az emberek természetöknek jóságából kivetkőztek; hogy a világ nem jól van. Az ember magát elrontotta stb. Ezen vetélkedvén a régiek, arany időt emlegetnek, mely a természetnek ártatlan együgyűsége által a halandókat keserűség nélkül levő gyönyörűséggel és állandó boldogsággal áldotta.* Ez esetben csak azt kell tekinteni, hogy érzett és kívánt-e az emberi természet akkor úgy, mint most, egyszóval, ha emberi természet volt-e az emberi természet akkor is vagy valami más több magánál. Vér folyt-e a testben, szív dobogott-e benne? Micsoda kívánsága változott el a testnek miólta magát érzi? Nem szomjúhoztak, nem éheztek akkor? Nem keresték a hirt, derékséget? Nem szerették, kívánták férfiak asszonyok egymást? Nem voltak az égnek csapásai? Más volt a négy nagy éltető állatnak forgása? Végre nem az a természet állott rendin, a mi most? Mikor nem volt az emberek-

* *Jegyzés.* Nem megyek fel az eredendő bűnre, sem Ádámnak esetére, csak a poéták értelmét veszem, mely szerint az eset után is hajdan az emberi természetet ártatlannak, s majdnem bűn nélkül valónak állították és az akkor élt embereket boldogoknak hirdették. A Saturnus uralkodásának idejére kell gondolni.

ben szeretet, harag, irigység, útállat, szerencséjüknek kívánása? stb. Míg társaságba nem állottak, személyenkint rengeteg erdőben, kietlenségen tévelyegtek; makkot, gyökeret ettek. Az ilyen aranyidő rozsdának vétethetik. Mihelyt az emberek magukat törvény alá vetették, birtokosokká, feleségesekké, gyermekesekké lettek, csak ott voltak hol most. Akkor a természet, tudomány, bölcsesség nélkül lévén, az emberek indulataikat szabadon gyakorolták. Sérelmekért agyonütéssel állottak egymás ellen bosszút. Valakiben az indulat az értelmet rabjává teheti, az inkább barmot mutat, mint valóságos embert. Mentül tudatlanabb, ostobább az ember, mértékletességet annál kevesebbet látsz. A természet szüksége, ösztöne, mindennél egész erejében dolgozik, de az értelemnek világa nem mindennél fénylik egyenlőül. Innen van, hogy a tanult ember, emberséges; a tudatlan: embertelen, erőszakos vagy gyáva és idétlen; mely utolsó siralmas tulajdonság jóság helyett látszik nála lenni, mivel kötelességének meggondolásából érdemet magának nem szerezhet.

Mentül feljebb menek az időben, az emberi természetet annál kegyetlenebbnek, vadabbnak és esztelenebbnek lelem. Mi okozza? az a kihirelt aranyidő, és annak boldogító együgyűsége, tudatlansága.

De mikor volt az a boldog idő? Mert a mióta emberi nemzetünket ismerjük, mindig háborúk, vérengzések, pusztulások, tévelygések, veszekedések, szükségek és veszedelmek közt látjuk. A kik máig is vad állapotban vannak, melyben mint a hottentót, eszkimó olyan arany időket élnek, hogy egymást megesszik, éhségekkel küszködnek, porban, sárban hevernek, emberi képek alatt viselvén barmokat.

Nem olyanok az emberek, mint a milyeneknek természetök szerint lenni kellene. *Mivel az embereket olyanokká nem tehetjük, a milyeneknek lenni kellene nekik, tűrjük el őket úgy, a hogy vannak,* mond régen egy római császár, mint pogány. Nem olyanok hát az emberek mint maguk, hanem természeteken kívül élő állatokat csinálnak magukból, maguk nélkül élvén magukban. Miért hát az ember nem ember? azért hogy erőtelen, vagy azért hogy gonosz? Vegyük fel mindkét tulajdonságát, ha ellenkeznek-e természetével?

Az embernek minden indulatja érzésből származik. Ereje, gyengesége mind érzékenység. Ezt kellene már tudni, hogy az érzést egyáltalában minek vegyük: erőnek-e vagy gyengeségnek? Valami nem gyengeség, érzékenysége sem lehet. A kőhegyek csupa keménységből, erőből állanak, de nem is éreznek. Az embernek érezni kell, nohát teste is ahoz van szabva. Már a mely érzés kedvében gyönyörködik, ha attul elszakad, lehetetlen általa fájdalmat nem érezni, mert viszontagsága gyönyörúségétől elzárta. Elkerülhetetlen szükség hát az embernek érzékeny világában, hogy teste gyenge legyen.

Továbbá, mi az a testi tökéletesség, a milyenné az embernek válni kellene, hogy általa magánál többet mutasson? Hogy értelmének világa, testi szükségének rabságába ne legyen, ne haragudjon, ne útáljon, ne békétlenkedjen, a másét ne kívánja; magát seukin is önnön sérelméért ne bosszulja, ellenségét ne bántsa, igazságtalan semmiben se legyen, inkább javait veszítse, mint falebarátja ellen vétkezzen stb.

De tudni kell elébb, hogy valamennyi külön-külön nevezetű indulat van a testben, mind csak ugyanazon egyetlen egy érzékenység, mely magában mássá soha

se lesz; hanem a dolog változtatja ilyenné s olyanná. Erzsébet iránt szeretet, Máriára nézve utálat. Szeretet, utálat, irigység, harag, félelem, bátorság, dühösség, engedellem, akármennyi néven neveztessenek, csak egy érzékenység mind. Mihelyt egyetlen egy indulatot ki veszel az emberből: valamennyi van, mind eltöröltöd. Ha nem haraghatik, nem is szerethet; ha nem kíván, nem érez. Nem is tartozik világi életünknek tökéletességére, hogy kívánságunk és indulatunk ne legyen. Hogy tartanánk fel magunkat? abban kétség nem lehet, hogy a vétkek testi kívánságbul ne származnának.

Már e marad kérdésre, ha élhetnének-e az emberek ösztöneik közt, egymásnak megsértése nélkül? Testi kívánságuk közt erkölcsi tökéletesség nem lehet. Minden élelemre, gyönyörűségekre tartozó dolog el van foglalva; ki ezé, ki másé, hol minden szomszéd szomszédjárul rángatja takaróját magára, melyet az is megragad, hogy ne bocsássa. Vagy sérteni kell, vagy semmivel maradsz. Mennyországba sem mehetnek fel a testi kívánságok a miatt, hogy a test tökéletlenség nélkül sehol sem lehet. Eltöröltetik a has: éhség, szomszúság, szerelem, álom stb. a megboldogult testben nem éreztethetnek. Akár micsoda, akár hány világba költöznénk által, mostani testünkkel, és annak ösztöneivel, szükségeivel, kívánságaival: ott is csak úgy tenénk mint itt.

Már ezt kellene megállítani, hogy az ember valóságos emberségét a miatt nem gyakorolja-e, hogy érzékenysége van, melytől ha megfosztod, többé nem ember, hanem holt dolog. A véres életnek tehát az a tökéletessége, hogy érzékenysége legyen. Érzést, kívánság, indulat nélkül feltenni lehetetlen. Hogy legyen élet tápláltatás nélkül? Hogy tápláltasson, ha kíván-

sága nincs? Következik, hogy a természetnek maga szerint így kell lenni, a hogy van. Minek lenne a másvilági boldogság, ha itt tökéletesség volna? De ha ezt az erkölcsben a test meg nem szenved, miért legyen az ember általa magánkívül? Valami az élő állatoknak nem természeti, azt sohasem is gyakorolhatja. A mit az ember elkövethet, természetire tartozik. Legyen romlott bár, de már most csak ilyen a milyen; mely szerint újjal van kimutatva, hogy mind az, valamit bűnös cselekedetnek ismerünk, érzékenységünkhöz és annál fogva testünkhöz van ragadva. Nem azt kívánom vizsgálni, hogy a természet milyen volt valaha, hanem hogy milyen most; noha a világ bűnének kiterjedése is Évának kívánságából eredett.

Azomban a felebaráti sérelem is sok tekintetben kétséges. Kérdjed egy országnak embereit külön-külön, melyik keresi és eszi kenyerét felebarátjának romlásával? mind tagadja. Valamikor tettekben egymás ellen vetélkednek, mindenik szomszédját okozza, magát igazítván. A nyilvánvaló gonosztevőkön kívül, kiket a törvény fogságra hány, ki hibázik? Ki a tökéletlen? Ez amazt mondja annak, az ötöt. Én nem bántom! mind azt kiáltja.

Már e jön kérdésbe, hogy miért hát egyik ember rendkívül gonosz, a midőn más jó és igaz? Ha természet szerint való az ember, egyforma erkölccsel kellene lenni; mert a mi Péternél nem lehetetlen, Pálnál sem. Néró, Titus miért különböztek annyira? Néró szinte úgy természete szerint volt kegyetlen, mint Titus a magáénál fogva jó. Az ember nem egyszeres teremtés: két valóságból van összetéve, mely szerint lelki és testi; azaz érez is, okoskodik is. Már hogy a természet miért egyenlő okokkal, és maga meggondo-

lással nem adja minden embernek az értelem világát? Kérd meg tőle magátul. Ezt feleli, hogy a különbség nagyobb tökéletességére tartozik, mint a mindenben való egyenlőség. Továbbá hogy a bűnt a törvény szerezte. Ha Néró a hottentótok közt születik vala világra, ismernéd bűnét és gonoszságát? Miért egyik ember forró vérű, dühös, a másik hideg természetű, engedelmes? Miért van víz és tűz? Az ólt, ez éget. Ellenkezést mutatnak egymás közt és a természet tökéletességére tartoznak. Kicsinyben, nagyban, a természetet szüntelen való ellenkezés és küszködés tartja fen. A kegyetlenség szinte úgy érzésben gyakoroltatik, mint minden más cselekedet. Miért kegyetlen az oroszlán és tigris? Miért szelid a bárány és galamb? Azért, hogy minden különbség ellenkezés által ismertessen meg? Ellenkezés és különbség nélkül jobb, sem szebb nem volna a természet, sőt hibás lenne. Nem az a kérdés, hogy te mit látsz bűnnek, hanem hogy miből áll a természetnek tökéletessége? Mit csinálnánk, ha minden ember és asszony egyforma termettel, tekintettel, szóhanggal, észszel, erkölcsessel volna e világon? Jóságra tartozik, hogy gonoszság legyen; és gyönyörűségre nézve van a keserűség, mert ki keserűséget nem érezhet, örömet se soha. E pedig természet és az ember is benne, természete szerint élő állat.

De miért van az emberben, kérded, annyi bolondság? Azért hogy okos. Ha oktalan állat volna, bolondságát nem látnád. Minden derék dolog csinál magának ellenkezést, mely nélkül nem lehet. Miért van sötétség? Azért hogy világosság van: nap, hold, csillag és tűz nélkül, látnál árnyékot? Oktalanság nélkül okosságot, tudatlanság nélkül tudományt ismerni nem lehet. Az okosságnak bolondság a tükre, melyben

érdeme kitetszik Hasonlóul jó cselekedet, rossz nélkül nem lehet, mint az egészség betegség nélkül, és az élet halál nélkül, mert *a világ így megyn*, hol az embernek úgy kell lenni, a hogy van.

Mindezen okok szerint, elfojthatatlan és ellene állhatatlan szembetűnő igazság: hogy jó, rossz cselekedet, gonoszság, ártatlanság mind érzékenységből származzanak. Szereted jó feleségedet; ez törvényes, igaz, ártatlan és szükséges indulat. Más rajta gyalázatot ejt: megpanaszolja sirva. Mentül nagyobb szeretettel viseltetel iránta, annál nagyobb, mérgesebb indulatra ragadtatol ellensége ellen, hogy gyalázatját rajta boszszulhasd. Reá rohansz valahol, úgy ütöd vagy vágod, mely által örökre megromlik vagy halálra válik. Vétkeztél! és a törvény mint gonosztevőt büntetés alá zár. E szerint származik a legártatlanabb indulatból is a legveszedelmesebb, leggonoszabb cselekedet, mely szerint úgy látszik, hogy a természet és ösztön, az értelemnek vezérlő világa nélkül, törvényes társágban csupa bűn; minden szerzett törvény nélkül pedig baromi állapotban találhatik. Harag, szánakozás, szeretet, utálat stb. akármely néven nevezendő indulat, mind egymásba vannak óltva, mely szerint mindegyik egyenlőül bűnbe ejt, és óltalmaz is, a hogy értelm által vezéreltetik.

Minekutána már világos, hogy az emberi érzékenységnek a természetben magát gyakorolni más módon, örökös és állandó lehetetlenség, az is igaz, hogy az arany időkben más cselekedetek és kívánságok nem lehettek, mint a melyekkel most élünk. Nem lehet az embernek bűn nélkül valóvá lenni, ha csak minden törvényt, Isten-ismeretet maga közt el nem töröl. De így állattá kellene neki lenni. Következik,

hogy az embernek vagy bűnei közt kell nyomorogni, vagy oktalan állattá változni, melyet a léleknek belé öltött bölcsesége, egyáltalában meg nem enged. Nem voltak hát az emberek soha jobbak mint most. Mi a magunk idejének nyomorúságait szenvedjük, de a régieknek veszedelmeit nem éreztük; ebből jön, hogy innen oda sóhajtunk. Ugy teszünk mint a béres cselédek, kik mindig a szomszéd gazdák konyháját dicsérik, a magok urának tartását gyalázzván, mert mikor jól nem laknak, itt éheznek, nem a másokén. A régi idő csupa embertelenség, kegyetlenség volt.

Ki mondhatja már a világot bolondnak, hogy magát oda ne értse, kinézvén, hogy ő is érzésétül ösztönöztetik, és értelmének setét fellegei közt tévelyeg? Mikor olyan nemű esztelenségei is vannak az embernek, melyeket észre se veszen és nem lát. Az ember időrül-időre vádolván magát, nem látja, hogy természete mindig csak az; hogy nem egyebet, hanem csak társaságbeli szokásait vádolja, melyek idő szerint változnak. De micsoda nevetséges gyengeség lenne feltenni, hogy az ember, az emberi természetet változtathatja? azaz igazíthatja, ronthatja? Ő, ki az által van, és annak ellene-állhatatlan teljes hatalma alatt raboskodik? Érzékenységét, szükségét és annak kívánságait hogy változtassa? Nem ő szüli a természetet, hanem az őtet? Tehát a *világ így megyen* és az ember az, a minek természetiben kell néki lenni. Az arany-idő álomra marad.

